

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 351:378

Д. Д. Плинокос

кандидат економічних наук
Запорізький національний технічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ СХЕМИ ЕКСПОРТУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ І ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗА КОРДОНОМ

У статті розглянуто формування на світовому ринку країн-продавців та країн-покупців специфічного товару – освітніх послуг. Висвітлено організаційно-економічні схеми експорту освітніх послуг та підготовки фахівців за кордоном, зокрема розглянуто декілька варіантів здійснення такої підготовки при переміщенні отримувача послуги в країну-експортера, при переміщенні комплексу знань та послуг за допомогою інтернет-технологій і відкриття філій та відділень університетів за кордоном. Визначено, що розвиток сучасних економічних процесів вимагає розгалуженої системи підготовки кадрів як усередині країни, так і за кордоном.

Ключові слова: вища освіта, освітні послуги, експорт, підготовка фахівців

I. Вступ

В умовах поширення інноваційної моделі економіки та активізації глобалізаційних процесів розвинені країни світу більше уваги зосереджують на функціонуванні сфери вищої освіти, де формують якісні характеристики людського капіталу. У зв'язку з цим зростає інтенсивність міжнародної взаємодії у сфері вищої освіти на рівні країн, регіонів, вищих навчальних закладів.

Різні аспекти та особливості надання освітніх послуг ВНЗ в умовах ринкових відносин досліджувалися у працях багатьох українських дослідників, зокрема: В. Антонюк [1], Л. Антошкіної [2], І. Зінов'єва [3], І. Каленюк [4], О. Левченка [6], А. Музиченка [7], Т. Оболєнської [8], В. Огаренка [9], Н. Холявко [11] та ін.

Підкреслюючи значущість сформованих в економічній науці теоретико-методичних і практичних розробок з надання освітніх послуг ВНЗ, варто зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях необхідно надалі розвивати питання підготовки фахівців за кордоном та експорту освітніх послуг.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити сучасний освітній простір та розробити організаційно-економічні схеми експорту освітніх послуг та підготовки кваліфікованих фахівців за кордоном.

III. Результати

У постіндустріальному суспільстві посилюється роль послуг, а такі процеси, як глобалізація, формування економіки знань та постіндустріального суспільства стали передумовами світового ринку освітніх послуг. У сучасних умовах світовий ринок освітніх по-

слуг формується під впливом великих глобалізаційних зрушень і посилення ролі знань у суспільстві, все більше країн реалізують можливість підготовки фахівців для своєї країни за кордоном. За твердженням академіка НАН України В. Г. Кременя, відбувається “перетворення наукового знання на основний стратегічний і комерційний продукт, умови отримання і використання якого визначають лідерство і відносини між країнами в новій світовій спільноті” [5, с. 21]. Розвиток комунікацій, систем обробки та передачі інформації прискорює ці процеси та формує нові види послуг, а, відповідно, й нові світові ринки, в тому числі міжнародний ринок освітніх послуг і міжнародний ринок робочої сили.

Відсутність достатнього рівня знань у суспільстві й потреби у формуванні якісного людського капіталу примушують людей шукати джерело знань за межами своїх країн. У цьому випадку є підстави говорити про те, що на світовий ринок виходять покупці, які потребують специфічного товару – “освітніх послуг”, які дозволяють їм генерувати знання для задоволення власних потреб і розвитку своєї країни. Водночас, країни, що накопили достатній рівень знань, готові передати частку накопичених знань на компенсаційній основі, тобто продати на ринку. Така взаємна зацікавленість країн призвела до початку формування світового ринку освітніх послуг. Таким чином формуються країни-експортери освітніх послуг і країни-імпортери. Необхідно розглянути уважніше можливі організаційно-економічні схеми експорту освітніх послуг і підготовки фахівців за кордоном.

Традиційно при експорті освітня послуга надається в країні-експортері, і споживач послуги прибуває на навчання до країни, яка надає йому освітню послугу – це “традиційний” спосіб отримання освітніх послуг [10, с. 282]. Але з розвитком технологій з’явилася можливість надавати послуги без перетину кордону одержувачем послуги, натомість здійснюється трансгранична передача інформації за допомогою інтернет-

технологій. Споживач отримує освітню послугу, має змогу “відвідувати” лекції, складати екзамени, не перетинаючи кордон, – це дистанційна освіта (e-learning). Серед можливих способів експорту освітніх послуг є відкриття філіалів ВНЗ за кордоном та видачі подвійних дипломів спільно з іноземними ВНЗ.

Схематично механізм експорту освітніх послуг має такий вигляд (рис. 1).

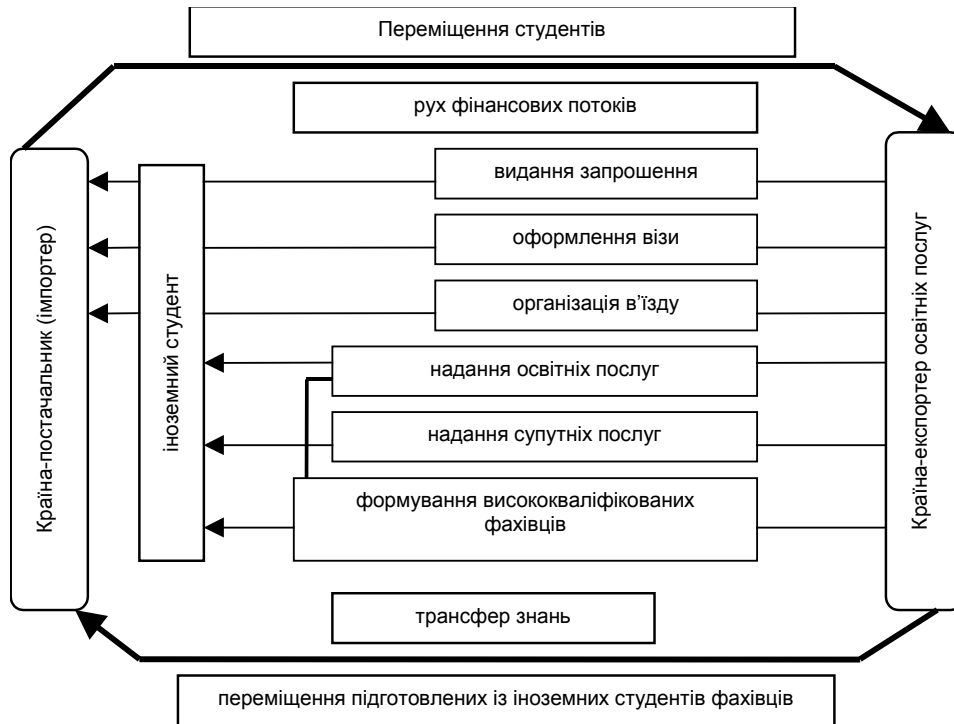

Рис. 1. Концептуальна організаційно-економічна схема експорту освітніх послуг при відвідуванні країни-експортера*

*Побудовано автором.

При такій схемі імпортер послуги переміщується до країни-експортера послуги для здобуття освіти. У цьому разі експорт послуги відбувається на території країни-експортера, яка забезпечує організаційне оформлення прибуття громадянина на навчання, а саме – рекламні акції, запрошення, візи, проводить комплекс заходів із надання освітніх послуг. Експорт послуги розпочинається з моменту залучення на навчання, тобто просування освітніх послуг, а закінчується переміщенням іноземного громадянина за кордон. Споживач послуги – іноземний громадянин – є носієм нових отриманих знань, і при переміщенні через кордон відбувається і переміщення відповідного продукту – знань. Тим самим завершується процедура експорту освітніх послуг.

Іншою формою експорту освітніх послуг є постачання послуги через кордон без участі споживача, тобто за допомогою дистанційного навчання через мережу Інтернет (рис. 2).

Це одна з найновіших форм здійснення експорту освітніх послуг, за якої відбувається надання послуги на великій відстані. Та-

кий метод передачі освітніх послуг став доступним за умов розвитку сучасної техніки й технологій і має ряд переваг: економічність, доступність, інноваційність. Однак за такої схеми, на відміну від першого способу, для країни-експортера обмежена можливість реалізації додаткових послуг, окрім освітніх послуг, проте, на нашу думку, ця форма експорту освітніх послуг буде набирати подальшого розвитку у зв'язку з процесами глобалізації економіки та всіх інших сфер життя.

Освіта за допомогою інтернет-технологій набуває все більшого розвитку в останні роки. Сучасному суспільству потрібна масова якісна освіта, яка спроможна забезпечити зростаючі вимоги споживача до виробника матеріальних і духовних благ. Виконати соціальне замовлення суспільства через збільшення асигнувань на освіту, збільшення кількості навчальних закладів та іншими традиційними способами не в змозі навіть заможні країни. Тому поява дистанційної освіти не випадкова, це закономірний етап розвитку та адаптації освіти до сучасних умов.

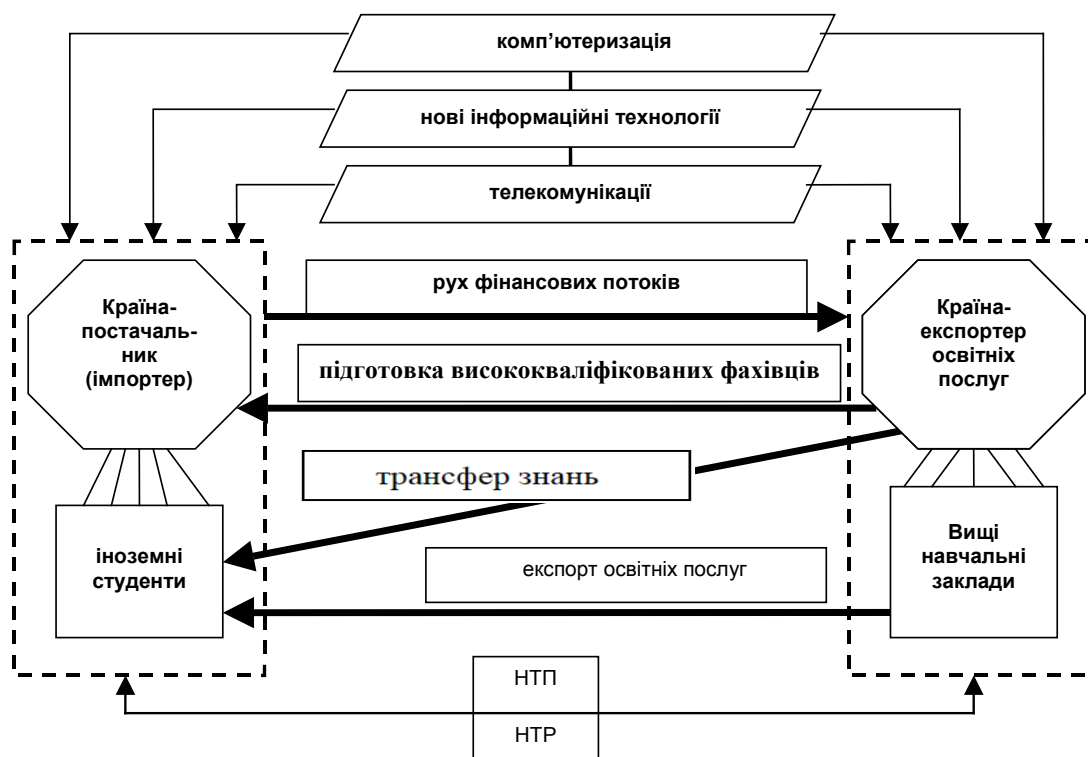

Рис. 2. Концептуальна організаційно-економічна схема експорту освітніх послуг при дистанційній формі навчання*
*Побудовано автором.

Ідея освіти на відстані не є новою. Вона виникла з усвідомлення суспільством необхідності навчання без відриву від професійної діяльності більшої кількості людей, і була втілена через систему заочної освіти. З 1938 р. існує Міжнародна рада із заочної освіти, яка отримала в 1982 р. нову назву – Міжнародна рада із заочної та дистанційної освіти (м. Осло, Норвегія). Нові обставини (збільшення попиту на освіту) й нові можливості (комп'ютеризація, нові інформаційні технології, телекомунікації тощо) дали змогу перевести навчання на відстані на якісно інший рівень – створена дистанційна освіта (навчання) через мережу Інтернет. Піонером застосування дистанційного навчання (ДН) став заснований у 1969 р. Відкритий університет Великобританії – навчальний заклад нового типу, світовий лідер у галузі дистанційної освіти.

Побудова ефективного сучасного освітнього процесу все більше залежить від упровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку нових форм і методів організації навчального процесу. Однією з найсучасніших форм навчання стала дистанційна освіта, в основу якої покладений принцип навчання на відстані, з передачею даних на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Слід відзначити, що така форма навчання привертає все більше уваги провідних ВНЗ та світової спільноти. На початку 2013 р. під час Світового Економічного Форуму у Давосі було приділено багато уваги розвитку дистанційної

освіти. Провідні фахівці й науковці світу наголошували на необхідності впровадження та перспективи розвитку цього напрямку, було відзначено, що у світі налічується понад 6 млн студентів, які навчаються дистанційно, та їх кількість постійно зростає. Слід відзначити, що в Україні питанню дистанційної освіти приділено значну увагу, зокрема, у "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" було визначено необхідність створення та подальшого розвитку системи дистанційного навчання. Підґрунтям розвитку дистанційної освіти в Україні стало "Положення про дистанційне навчання", яке регламентує запровадження та організацію навчального процесу за дистанційною формою навчання. Така посилена увага з боку держави говорить про зацікавленість в інтенсивному та інноваційному розвитку освітньої системи України.

Тому слід розглянути перспективи такого розвитку нових форм освіти, зокрема, щодо можливості та необхідності надання освітніх послуг іноземним громадянам. Реалізуючи концепцію експорту освітніх послуг ВНЗ України, безумовно слід розглядати дистанційну освіту як перспективний напрям розвитку експорту. Так, дистанційна освіта по суті об'єднує в собі форми традиційного експорту освітніх послуг та транскордонної форми експорту. З одного боку, основні засоби, навчально-методичні розробки, професорсько-викладацький склад базується в одній країні. Університет діє в межах законодавчого поля своєї країни та згідно з міс-

цевими стандартами вищої освіти. З іншого боку, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій відбувається передача інформації та знання від викладачів до студентів, а це, відповідно, і є трансграничною формою експорту освітніх послуг – студент, не перетинаючи кордони своєї країни, отримує вищу освіту. Фактично дистанційна освіта з ознаками декількох форм експорту все ж таки суттєво відрізняється від кожної із них, і може та повинна бути виділена в окремий напрям розвитку експорту освітніх послуг. Така складна форма організації експорту безумовно потребує подальшої розробки та вивчення. Враховуючи на постійний розвиток і вдосконалення техніко-технологічної бази університетів, входження інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденне життя людини, можна прогнозувати стрімкий розвиток дистанційної форми навчання в майбутньому. Серед перспектив розвитку експорту освітніх послуг дистанційна освіта повинна бути обов'язково включена до стратегічних напрямів розвитку провідних ВНЗ України на найближчі 5–10 років, особливо для іноземних громадян.

Третя форма експорту – комерційна присутність постачальника в країні-споживача (офшорні іноземні університети). Така форма пов'язана з діяльністю іноземного уні-

верситету на території іншої країни. За такої схеми постає низка проблем і обмежень. Насамперед, проблеми юридичного характеру, оскільки необхідна велика кількість узгоджень і дозволів на провадження такої діяльності за кордоном. Форма експорту освітніх послуг, за якої місцем надання послуг є територія іншої країни, доступна лише великим і потужним закладам, що мають відповідне фінансування та світове визнання. При цьому експорт освітніх послуг за такого механізму відбувається при перетині кордону науковими співробітниками, перетині відповідного допоміжного обладнання тощо, ще до початку надання послуг споживачеві. Окрім того, експортер освітніх послуг несе додаткові витрати, пов'язані з перебуванням на території країни покупця та провадженням відповідної діяльності.

За механізму експорту освітніх послуг у країні-імпортера (рис. 3), кінцевим споживачем таких послуг можуть виступати як особи-резиденти країни імпортера, так і інші особи, що законно перебувають на території цієї країни. При цьому експортом освітніх послуг є тільки надання відповідних послуг резидентам цієї країни, а у разі надання резидентам третіх країн – реекспорт освітніх послуг.

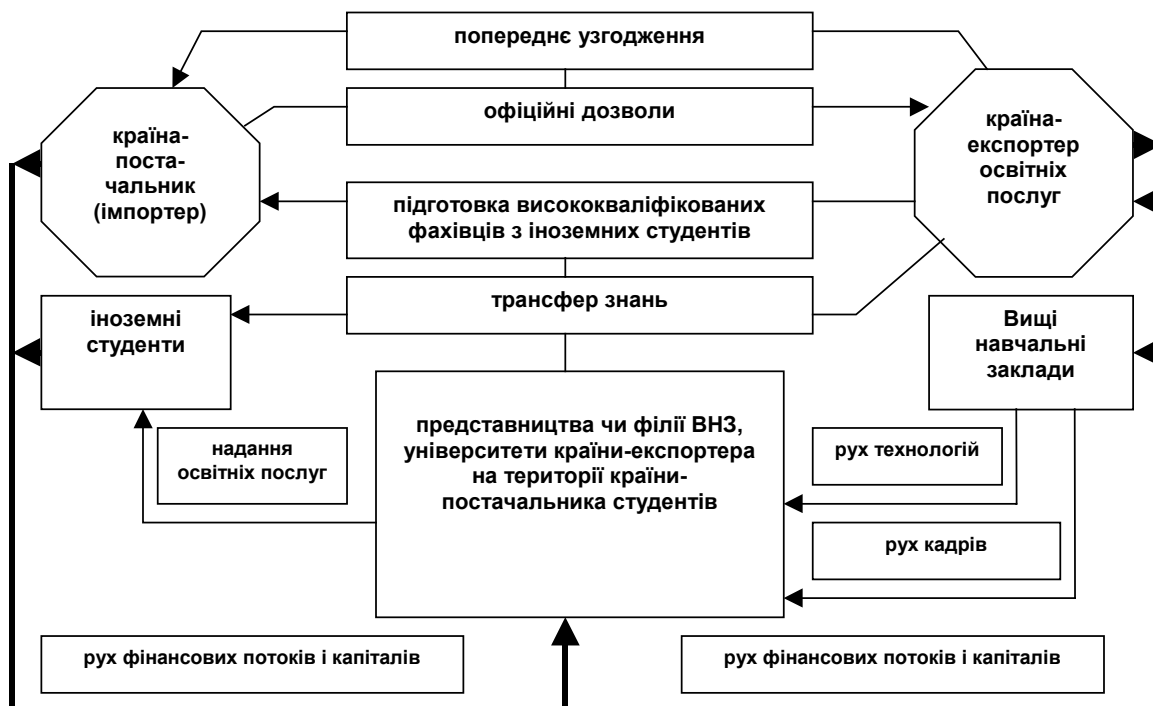

Рис. 3. Концептуальна організаційно-економічна схема експорту освітніх послуг за присутності експортера у країні-імпортера*

*Побудовано автором.

Такий механізм надання освітніх послуг особливо розповсюджений у Європейському

Союзі, де досить високий рівень інтернаціоналізаційних та інтеграційних перетворень,

що дають змогу вільно переміщуватися як капіталам, так і людям. Механізм експорту освітніх послуг у країні-імпортері дає змогу отримати вигоду від надання освітніх послуг не тільки країні-експортеру, а й країні, на території якої розташовано філію або іноземний університет. Країна, на території якої розташовано університет, отримує надходження від супутніх до освітнього процесу послуг, що надають громадянам, які перебувають на території цієї країни. Іноді це громадяни третіх країн, які під час перетину кордону (виїзду на батьківщину) фактично вивозять результат послуг за кордон, тобто завершують процес надання освітніх послуг.

Отже, за умов перших двох способів постачальник послуги не присутній у країні, резиденти якої перебуває послуги, а за останнім способом – постачальник знаходиться на території країни, куди постачають і де отримують послугу. Можливі випадки, коли для надання послуги може використовуватися не лише один спосіб постачання, зокрема, коли певна освітня послуга може бути надана засобами телекомунікації і безпосередньо присутніми фізичними особами. Однак, надання таких комбінованих послуг вимагає високого рівня організації та координації всередині ВНЗ.

Міжнародний ринок освітніх послуг є складовою світового ринку послуг, на якому здійснюється міжнародний обмін продуктами інтелектуальної та наукової праці між резидентами різних країн. Функціонування цього ринку підпорядковано основним економічним законам з певними специфічними особливостями.

Так, механізм експорту освітніх послуг реалізується в системі освіти тієї чи іншої країни. Загалом, система освіти входить до освітнього простору – як до глобального, так і до освітнього простору країни. Чим ближче освітній простір країни до загальнолюдських цінностей на цьому етапі розвитку освіти, тим таке середовище привабливіше для іноземних громадян. У зв'язку з цим формується новий освітній простір, що визначається як сукупність економічних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких здійснюється навчально-виховний процес. Тому освітній простір є ще й засобом не лише формування відносин одержання знань, а й виховання, формування культури індивіда як у глобальному соціокультурному просторі, так і у сфері виробничих відносин.

Такими змінами характеризується трансформація системи освіти: змінюється її роль, функції, форми та способи функціонування у всьому світі. Деякі з цих змін створюють нові можливості для освіти, тоді як інші – потенційну небезпеку. В економіці знань ресурсом виступає інформація, а готовим продуктом – знання. При цьому кон-

курентні переваги формуються за рахунок двох компонентів: наявності технічної можливості збирати, зберігати, обробляти інформацію (матеріальна складова) та можливості робити висновки, узагальнення тощо (інтелектуальна складова, притаманна людині).

IV. Висновки

Таким чином, відсутність достатнього рівня знань у суспільстві та потреби у формуванні якісного людського капіталу та підготовки висококваліфікованих фахівців примушують людей шукати джерело знань за межами своїх країн, тобто на світовий ринок виходять покупці (які потребують специфічного товару – “освітніх послуг”, що дають їм змогу генерувати знання для задоволення власних потреб та розвитку своєї країни) та продавці (країни, що накопичили достатній рівень знань, готові передати частку накопичених знань на компенсаційній основі).

Система освіти країни повинна відповідати потребам споживача послуг та надавати різноманітні можливості з отримання якісних освітніх послуг. Запропоновано й розглянуто три концептуальні схеми здійснення експорту освітніх послуг. Водночас розвиток сучасних економічних процесів вимагає розгалуженої системи підготовки кадрів як усередині країни, так і за кордоном. Система освіти країни повинна бути уніфікована до загальноосвітніх стандартів та створювати умови для мобільності студентів та викладачів. Така система буде відкритішою та конкурентоспроможнішою у світі.

Серед подальших наукових досліджень у цьому напрямі необхідно розглянути питання економічної статистики при експорті освітніх послуг, економічної ефективності навчання фахівців за кордоном та залучення на навчання іноземних студентів, формування якісного людського капіталу й кадрового потенціалу з числа фахівців, що отримали освіту за кордоном.

Список використаної літератури

1. Антонюк В. П. Оцінка взаємозв'язку людського розвитку та конкурентоспроможності на міжнародному рівні: рейтинговий аналіз [Електронний ресурс] / В. П. Антонюк, О. Д. Прогнімак, Д. В. Кузнецова // Економіка промисловості. – 2013. – № 3. – С. 177–191.
2. Антошкіна Л. І. Вища освіта в системі суспільних інтересів : монографія / Л. І. Антошкіна. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 284 с.
3. Зиновьев И. Ф. Конкурентоспособность экономических кадров : монографія / И. Ф. Зиновьев, Е. И. Трохимец. – Симферополь, Предприятие Феникс, 2008. – 134 с.
4. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія / І. С. Кале-

- нюк, О. В. Куклін. – Київ : Знання, 2012. – 343 с.
5. Кремень В. Г. Знання в культурі глобалізму / В. Г. Кремень // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (23–25 травня 2011 р.). – Маріуполь, 2011. – С. 20–23.
  6. Левченко О. М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку : монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 375 с.
  7. Музиченко А. С. Проблеми та перспективи державного регулювання ринку фахівців з вищою освітою / А. С. Музиченко // Вісник Чернівецького торговельного економічного інституту. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. 4 (40). – Економічні науки. – С. 171–177.
  8. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / Т. Є. Оболенська. – Київ, 2001. – 208 с.
  9. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг : монографія / В. М. Огаренко. – Київ : НАДУ, 2005. – 326 с.
  10. Плинокос Д. Д. Експорт освітніх послуг – визначення, сутність та зміст / Д. Д. Плинокос // Економічний простір. – Дніпропетровськ, 2010. – № 38. – С. 281–287.
  11. Холявко Н. І. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір : монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко. – Чернігів : Деснянська правда, 2011. – С. 118–135.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2015.

Плинокос Д. Д. Организационно-экономические схемы экспорта образовательных услуг и подготовки специалистов за рубежом

В статье рассматривается формирование на мировом рынке стран-продавцов и стран-покупателей специфического товара – “образовательных услуг”. А также рассмотрены организационно-экономические схемы экспорта образовательных услуг и подготовки специалистов за рубежом, рассмотрено несколько вариантов осуществления такой подготовки при перемещении получателя услуги в страну-экспортера, при перемещении комплекса знаний и услуг с помощью интернет-технологий и открытие филиалов и отделений университетов за рубежом. Указано, что развитие современных экономических процессов требует разветвленной системы подготовки кадров как внутри страны, так и за рубежом.

Ключевые слова: высшее образование, образовательные услуги, экспорт, подготовка специалистов.

Plynokos D. Organization and Economic Schemes of Export of Educational Services and Staff Training Abroad

This paper considers the strengthening of the role of educational services. Such processes as globalization, formation of knowledge-based economy and post-industrial society led to the origin of the global market of educational services. World market forms countries-buyers and countries-sellers of the specific product, namely “educational services”. In this case, it is reasonable to suppose that there are those purchasers in the world market who need the specific product – “educational services”, which allow them to generate knowledge in order to satisfy their own needs as well as to develop their country. On the other hand, the countries that generated the sufficient level of knowledge, are ready to share their experience and knowledge on a compensation basis, otherwise stated, to sell on a market. Such mutual interest of the countries led to the formation of the world market of educational services. Thus, the countries-exporters and the countries-importers of the educational services appear.

The paper describes and investigates the conceptual organization and economic schemes of export of educational services while visiting the country-exporter, while providing the educational services remotely and with the opening of the branches in the country-importer.

The mechanism of export of educational services is implemented in the educational system of the chosen country. As a whole, the system of education is a part of the global educational environment as well as the part of the educational environment of the country. The closer the educational environment of the country is to the universal human values at the given stage of country’s development, the more such environment is attractive to the foreign citizens. In this regard, a new educational environment is formed, which is defined as a set of economic, spiritual, emotional and psychological conditions, which influence the education/bringing-up process. That is why, the educational environment is not only the means of knowledge generation, but also the means of staff education in the global sociocultural environment as well as in the sphere of work relations.

However, the development of modern economic processes requires the comprehensive system of staff training inside the country as well as abroad. The system of education of the country should be unified to the world standards and should create the conditions for the mobility of students and teachers. Such system will be more opened and competitive in the world and its graduates will meet the international standards in the job market as they will be more flexible.

Key words: higher education, education services, exports, training staff.